

Ornitologické zážitky z poloostrova Kola a Skandinávie

Když jsem se společně se svými kolegy Martinem Hrouzkem a Josefem Bryjou přihlásil po přečtení inzerátu cestovní kanceláře Pepa v Moravském ornitologu na zájezd do Skandinávie, ani jsme netušili, jaké množství zážitků si zpátky povežeme. Cesta, na které jsme urazili celkem 7500 km, proběhla od 1. do 21. července 1995 a pozorovali jsme na ní celkem 168 druhů ptáků. První zastavení naší cesty bylo hned druhý den 2. 7. v sousedním Polsku - v jeho nejseverovýchodnějším výběžku nedaleko městečka Suwalki. Asi 10 km východně od něj se nachází jezero Wigry. Na jeho březích porostlých převážně jehličnatým lesem jsme našli řadu stromů, které svými hlodáky poznamenali bobři a také několik jejich hradů. Z ornitologického hlediska nás potěšili tři zpívající samci hýla rudého (*Carpodacus erythrinus*) a hlas ořešníka kropenatého (*Nucifraga carzocactes*). Nejběžnějším druhem na hladině byly desítky potápek roháčů (*Podiceps cristatus*), nad nimi se prohánělo několik racků bouřních (*Larus canus*).

Po velice monotonní polské krajině, oživené jen pro nás nezvyklým množstvím obsazených čapích hnízd, nás osvěžil příjemně zvlněný terén Litvy s roztroušenými hospodářstvími. Navečer jsme dorazili k jezeru Naujienos u vesnice Pograntiškai, leží blízko u hranic, nedaleko asi nejzajímavější ornitologické lokality této země - jezera Žuvintas. Na hladině odpočívali čtyři imaturní raci malí (*Larus minutus*), zatímco rybáči obecní (*Sterna hirundo*) a černí (*Chlidonias nigra*) stále lovíli. Druhý den ráno jsme pak ještě vyplašili několik sýkořic vousatých (*Panurus biarmicus*).

Cestou do Kaunasu se z krajiny zase stala placka. Na řece Němen (Nemunas), která městem protéká, jsme zastihli samici morčáka prostředního (*Mergus serrator*), racky chechtavé (*Larus ridibundus*), stříbřité (*L. argentatus*) a bouřní. Další zastávka pak byla téhož dne v lotyšském Daugavpilsu; kde jsme nad řekou pozorovali pouze rybáka černého. O půl deváté našeho času jsme po hodině a půl razítkování formulářů překročili ruské hranice. Při krátké zastávce nedaleko hranic u osady Gavry jsme na blízké louce slyšeli hlas chřástala polního (*Crex crex*). Následoval opět noční přejezd do Leningradu (chcete-li Petrohradu či Sankt Petěrburgu), kam jsme dojeli 4. 7. Před zamračeným a deštivým počasím jsme se schovali do výborného zoologického muzea, které se stalo jedním z vůbec největších zážitků celé cesty. Při návratu do autobusu mnozí z účastníků zájezdu pozorovali na Něvě nedaleko Aurory poprvé v životě samce turpana černého (*Melanitta nigra*).

Večer jsme dojeli do karelských lesů s množstvím jezer všech velikostí. Při stavění stanů nám nad hlavami přelétaly sluky lesní (*Scelopax rusticola*) a ze sousedního jezera se vytrvale ozýval pisík obecný (*Actitis hypoleucos*). Svým hlasem překřičel i bzučení komárů, kterých směrem na sever postupně přibývalo. 5. července jsme po krátké zastávce v Petrozavodsku na břehu Oněžského jezera navštívili nedalekou rezervaci Kivač s vodopádem, který pro nás byl v tak ploché krajině překvapením. Nad námi přeletěl orlovec říční (*Pandion haliaetus*) a racek žlutohý (*Larus fascus*), v okolním smrkovém lese jsme poprvé pozorovali typické severské druhy: sýkoru laponskou (*Parus cinctus*) a drozda cvrčalu (*Turdus iliacus*).

Díky "kvalitě" ruských silnic a následně opravě autobusu jsme téhož večera museli přenocovat u městečka Segeža v blízkosti benzínové pumpy. Neustále ji obletovali raci bouřní a dva krkavci velcí (*Corvus corax*), kteří byli zřejmě jejími stálými obyvateli. Vraceli jsme se z terénu o půl druhé ráno, díky polárnímu dni jen v mírném šeru. Ráno jsme poprvé od Petrozavodsku (asi po 300 km) zase projeli přes lidské sídliště (Pušnoj), jinak totiž cesta vedla výhradně tajgou. Kolem poledne místního času (VEČ) jsme zaparkovali v asi desetitisícovém městě Kemu na břehu Bílého moře v ústí zálivu Onežskaja guba. Hned za posledními dřevěnými domky přístavní části města postavené převážně na hromadě pilin a odřezků z místního dřevařského závodu jsme se poprvé setkali s rybákem dlouhoocasým (*Sterna paraisaea*), který zde zastupuje našeho rybáka obecného. Na malém ostrůvku v jezeře hnízili tři páry a bylo zajímavé pozorovat, jak neskutečně elegantní rodiče přilétají nakrmit svá ještě nevzletná mláďata. Ta na ostrůvku postávala nenápadně za osamocenými trsy trávy vedle mláďete racka bouřního. V sousední tajze (podle domorodců ale "tohle" žádná pořádná tajga není) jsme poprvé zaslechli typické jemné cvrčení brkoslava severního (*Bombycilla garrulus*) a všudy přítomného budníčka většího (*Phylloscopus trochilus*), jehož zpěv tvořil skoro permanentní zvukovou kulisu celého zájezdu. Po návratu do přístavu jsme našli hnízdo rybáka dlouhoocasého s vejcem, což nám jeho majitelé řádně okořenili ustavičnými akrobatickými nálety na naše hlavy. Dále jsme zaznamenali dva vodouše rudonohé (*Tringa totanus*), ústřičníka velkého (*Haematopus ostralegus*), racka žlutohého a nakonec nad námi přeletěla potáplice malá (*Gavia stellata*) ozývající se jakoby husím "ga-ga-ga-ga".

Přesně o půlnoci, ale stále za světla, sedáme do rybářské bárky, která nás má dopravit na pověstné Solovecké ostrovy, proslavené ruskou národní ostudou - gulagem. Už během čtyřhodinové plavby jsme pozorovali první zajímavé druhy. Hladina byla velice klidná, světla dost (slunce se při západu jen dotklo hladiny a už zase začalo stoupat), takže jsme si mohli kromě zvědavých tuleňů prohlédnout i chaluhu příživnou (*Stercorarius parasiticus*) a kolem přelétající alkouny obecné (*Cephus grylle*) a alky malé (*Alca torda*). Nevelké skalnaté

ostrůvky před přístavem Kreml na Solovkách byly obsypané kajkami mořskými (*Somateria mollissima*), ústřičníky, racky mořskými (*Larus marinus*), žluto-nohými a stříbřitými, morčáky prostředními a velkými (*Mergus merganser*).

Bylo 7. 7. a sedmička se tento ukázala jako opravdu šťastné číslo. Okamžitě po přistání jsme se vydali do terénu s vědomím, že zde pobudeme jen 16 hodin. Celé souostroví je kromě množství malých skalnatých ostrůvků tvořeno pěti hlavními ostrovy, my jsme ovšem prošli jen část hlavního (Soloveckého) ostrova o rozměrech asi 14x24 km. Celý ostrov je hustě zalesněn a pokryt obrovským množstvím jezer. Ta jsou často propojena kanály, které zde vykopali mniši (právě v jejich mohutně opevněném klášteře byl gulag popsán Solženicynem). Dnes je v této budově, vedené na seznamu nejvýznamějších světových památek UNESCO, muzeum. Přesto je celý areál ve velice špatném stavu. Hned na začátku cesty jsme v husté podmáčené pobřežní vegetaci na břehu jednoho z jezer pozorovali párek strnadů malinkých (*Emberiza pusilla*). Jejich typický hlas jsme pak slyšeli ještě několikrát. Na dalším jezeře jsme konečně našli potáplici severní (*Gavia arctica*) s mládětem. V tajze byly kromě křivky velké (*Loxia pytyopsittacus*) a obecné (*L. curvirostra*), všudypřítomné čečetky zimní (*Carduelis flammea*) i pěnkava jikavec (*Fringilla montifrigilla*), kteří podobně jako brkoslavi krmili mladá. U cesty jsem ještě vyplašil samici jeřábka lesního (*Bonasa bonasia*) a zajíce běláka (*Lepus timidus*). Na jezerech jsme dále viděli kolonii rybáků dlouhoocasých, ostralku štíhlou (*Anas acuta*), hoholy severní (*Bucephala clangula*), čírku obecnou (*Anas crecca*), poláka chocholačku (*Aythya fuligula*) atd. - všechny s mladými. Na mořském pobřeží se proměnovali vodouši bahenní (*Tringa glareola*) a rudonozí, pisík obecný, jespák bojovný (*Philomachus pugnax*) a koliha malá (*Numenius phaeopus*). Koliha malá se časem ukázala celkem běžným druhem, naopak kolihu velkou jsme během cesty vůbec neviděli. Domov nám připomněly druhy jako např. pěnice černohlavá, střízlík, králíček obecný, lejssek šedý, jiříčka, vlaštovka, rorýs, kukačka, a další. Těsně před odjezdem mě čekal "malý velký špek" v podobě čečetky bělavé (*Carduelis hornemani*). Při odjezdu loďky z tohoto kouzelného ostrova (co všechno by se tady dalo vidět třeba při týdenním pobytu?), kolem nás proletělo ještě několik kamenáčků pestrých (*Arenaria interpres*).

Cestou zpátky jsme proplouvali u pobřeží pevniny pásem kamenných ostrovů vyhlazených ledovcem, které byly domovem pouze tuleňům a lišejníkům. Po přistání odjíždíme kolem druhé ráno stanovat k řece Kem nedaleko elektrárny na druhém břehu. Ještě jsme vyplašili kalouse pustovku (*Asio flammeus*). Po čtyřiceti pěti hodinách birdwatchingu jdu konečně polomrtvý spát. 8. července jsme po překročení polárního kruhu dorazili do Kandalakšského zálivu, do ústí říčky Kolvica vedle stejnojmenné vesnice. Při procházce po odlivem odkrytém pobřeží pozorujeme, kromě dalších bahňáků, samici břehouše rudého (*Limosa lapponica*). Pak vyrážíme do okolních kopců, které se prudce zvedají od mořského pobřeží. Po zdolání jedné z hor nacházíme na sklalní římse asi 50 m

vysoce hnízdo káně rousné (*Buteo lagopus*). Vzápětí už ale sestupujeme po svahu, který je porostlý hustou a měkkou peřinou mechů, lišejníků a nízkých keřů, která pod našima nohama pružně klesá až 30 cm hluboko (zážitek skoro neskutečný pro středoevropana, který je zvyklý na chudé bylinné a keřové patro jehličnatého lesa).

Následující den jsme konečně dorazili do tundrového pohoří Chibiny na poloostrově Kola (přírodní podmínky - viz Živa 4/93 a 1/94). Od jezera Malý Budjavr (nedaleko Kirovska) jsme nejdříve procházeli porostem pokřivených bříz (*Betula tortuosa*) v lesotundře, kterou tu hojně obývá slavík modráček tundrový (*Luscinia svecica svecica*). Ve vyšších polohách končila i kamenitá horská tundra a zůstala jen kamenná moře a sníh. Toto prostředí bylo ideální pro sněhuli severní (*Plectrophenax nivalis*). Rodiče s mláďaty měli únikovou vzdálenost kolem dvaceti metrů, jen do blízkého sedlá Ramzaja jsme jich napočítali sedm párů.

Za průsmykem se otevřelo údolí říčky Malaje Belaja, které bylo doslova zaplaveno linduškami lučními (*Anthus pratensis*). Bělořit šedý (*Oenanthe oenanthe*) byl pak naprosto běžným druhem na jakékoliv kamenité lokalitě - od kamenného příkopu kolem soloveckého kláštera uprostřed města až po horní hranici kamenité horské tundry. Sestupem v údolí jsme dosáhli hranici lesa, ve kterém jsme vyplašili bělokura rousného (*Lagopus lagopus*).

Ráno po přenocování jsme vystoupili na jednu z řady náhorních plošin, ale očekávání kulíci hnědí a zlatí se nedostavili. Při sestupu, do hlavního údolí jsme pak 10. července prošli sněhovou vánicí a dorazili až k největšímu jezeru poloostrova Kola - Imandře. Jediným druhem, který se tam kolem půlnoci potuloval, byl kulík písečný (*Charadrius hiaticula*) nedaleko odkalovací nádrže o rozměrech asi 5x2 km. Po 21. hodinovém pochodu v nepříjemném dešti jsme pak promrzlí konečně dosáhli do "základního tábora" u jezera. Při další cestě pro nás byla poněkud šokem města jako Mončegorsk a Nickel, která byla obrazem naprosté zkázy a zmaru v okolní celkem neporušené přírodě. 12. července jsme, asi jako první český autobus, překročili hranice s Norskem na nově otevřeném hraničním přechodu u Kirkenese. Zdejší severská plošina Finmarksvidda je nejrůdněji osídlená část Evropy (1,3 obyvatele/km²). Tomu odpovídala zachovalost zdejší přírody, kterou ani Laponci, ani moderní Norové ještě nestačili zlikvidovat. Kolem Varangerfjordu jsme se dostali na poloostrov Varanger na útes Ekkeroy nedaleko města Vadso. Kromě hnízdících 25000 párů racka tříprstého (*Rissa tridactyla*) jsme pozorovali i několik jedinců kormorána chocholatého (*Phalacrocorax aristotelis*), lyskonoha úzkozobého (*Phalaropus lobatus*), chaluhy malé (*Stercorarius longicaudus*) a příživné, jednoho imm. racka šedého (*Larus hyperboreus*), skřivana ouškatého (*Eromophila alpestris*) krmícího mládě, strnada severního (*Calcarius lapponicus*), jespáka rezavého (*Calidris canutus*),

kulíka zlatého (*Pluvialis apricaria*) a raroha loveckého (*Falco rusticolus*). I zde u hladiny moře se vyskytovala sněžule.

Bohužel už za tři hodiny jsme se museli vrátit do Vadso. Těsně u pobřežní hráze byla kvanta kajek s mláďaty, jespáci obecní (*Calidris alpina*) a šedí (*C. teminckii*) a 50 lyskonohů úzkozobých. Některým ornitologům se poštěstilo vidět i jespáka mořského (*C. maritima*) a jako závěrečný bonbónek se nám ukázala i linduška rudokrká (*Anthus cervinus*).

Při další cestě jsme nedaleko lososové řeky pozorovali první soby (*Rangifer tarandus*), kteří nakonec byli skoro všude. Přenocovali jsme pak na břehu Laksefjordu. Pěkným zážitkem byl nález mláďete rybáka dlouhoocasého a chaluhu příživné. Chaluhu ovšem svého ochmýřeného potomka zuřivě bránil a po střemhlavém letu se nás snažili, často úspěšně, udeřit svěřenýma nohama do hlavy. 14. července jsme dorazili do národního parku Stabbursdalen nejsevernějšího borovicového lesa na světě. Uvítala nás koliha malá svým bublavým hlasem a dřemlík tundrový (*Falco columbarius*). Nad hranicí lesa v tundře jsme pak procházeli obležením kulíků zlatých, jejichž melancholické hvizdy se ozývali ze všech stran. Na několika jezírcích jsme viděli vodouše šedé (*Tringa nebularia*) a rudonohé, hoholku lední (*Clangula hyemalis*), potáplici severní a jespáky šedé. Do se znamu jsme si pak ještě dopsali bělokruha horského (*Lagopus mutus*) a kulíka hnědého (*Eudromias morinellus*), který před námi utíkal se dvěma mladými. Následujícího dne jsme pak dojeli k největšímu kaňonu severní Evropy - kaňonu řeky Altaelva. Cestou přes horskou tundru jsme pozorovali na náhorní plošině kulíky zlaté, chaluhu malou, strnada severního a chytli mláďe kulíka písečného, i když se nás rodiče snažili odlákat stimulující zranění. Kolem cesty byla celá řada pramenišť, malých jezírek, vodopádů, girlandové půdy a menší údolíčka zarostlá břízami. 17. července jsme po krátkém přejezdu přes severozápadní výběžek Finska zakotvili v národním parku Muddus ve Švédsku. Nejhojnějším organismem jsou zde asi muchničky. Druhé místo pak obsadili komáři. Není divu - celá tajgovitá krajina je podmáčená. To umožňuje na bezlesých místech hnízdění jeřábů popelavých (*Grus grus*). V parku se nachází i asi 15 m vysoká pozorovací věž odkud jsme sledovali potáplici severní a jedinou labuť zpěvnou (*Cygnus cygnus*). Velice nás potěšil i los (*Alces alces*) s mláďetem, který se pásal asi dva km daleko. Cestou jsme vyplašili tetřeva hlušce (*Tetrao urogallus*), konipasa lučního severoevropského (*Motacilla flava thunbergi*) a našli dutinu datlíka tříprstého (*Picoides tridactylus*) s mláďaty. Druhý den pobytu v parku jsme za neustálého deště prošli jeho zbylou část, ale pozorovali pouze jeřáby, sýkoru laponskou a sojku zlověstnou (*Perisoreus infaustus*), která nás na sebe upozornila svým, kupodivu velice melodickým, hlasem. Po nočním přejezdu jsme nakonec kolem jezera Vattern dorazili do poslední zastávky celé cesty - na vřesoviště Store Mosse o celkové rozloze 77 km². Víc než introdukované bernešky velké (*Branta canadensis*) nás nadchly blízko se pasoucí jeřábi s mladými. Nad

rákosím proletěl mladý moták pochop (*Circus aeruginosus*) a orlovec říční, z rákosí vyplavali tři turpani hnědí (*Melanitta fusca*). Jako definitivní tečka přistála na hladině i ze zajetí uniklá husice rezavá (*Tadorna ferruginea*). Na nočním trajektu Trelleborg - Sassnitz jsme se už jenom snažili strávit záplavu zážitků, které nám jistě pěkně dloho vydrží. Návštěvu těch nejsevernějších míst Evropy bych pak doporučil každému, kdo touží po jiné než exotice.

Tomáš Grim

Ochrana přírody a krajiny v Nové Anglii

V červenci a srpnu 1994 jsem se zúčastnil odborné stáže ve Spojených státech amerických společně s dalšími 8 účastníky ze střední a východní Evropy (Česká republika, Slovensko, Polsko, Maďarsko, Ukrajina). Pobyt byl organizován americkou nevládní organizací Quebec-Labrador Foundation Atlantic Center (dále QLF) se sídlem v Ipswich, ve státě Massachusetts a zprostředkovan českou nevládní ekologickou organizací Enviromental Partnerschip Brno. Stáž byla zaměřena na ochranu krajiny prostřednictvím vládních a nevládních organizací.

Během našeho pobytu jsme procestovali podstatnou část tří států USA, a to Massachusetts, Vermont a New Hampshire. Všechny státy Nové Anglie tvoří poměrně homogenní skupinu, k výše uvedeným patří ještě Connecticut, Rhode Island a Main. Ačkoli tyto státy patří v USA k nejmenším, rozloha, kterou jsme měli možnost vidět, je naprosto srovnatelná s velikostí bývalé ČSFR.

Vzhled Nové Anglie místy silně připomíná typickou krajinu českého podhůří (s českým osídlením), jak se zachovala na fotografiích asi tak ze šedesátých let tohoto století - mírně zvlněná, kopcovitá až hornatá krajina, kde se střídají lesy, louky a menší pole. Louky a pole jsou lemovány stromořadími a zarostlými mezemi. Většina území Nové Anglie je kopcovitá, nejvýraznější horská pásma jsou Green Mountains ve Vermontu a White Mountains v New Hampshire. Jižní část a atlantické pobřežní oblasti jsou rovinaté. Green Mountains jsou nejstarší pohoří celé Nové Anglie, stáří se odhaduje na 440 milionů let. Kopce pohoří jsou zaoblené a zalesněné. White Mountains jsou naproti tomu tvořeny nepravidelnými, ostrými vrcholy. Je to jediné pohoří Nové Anglie, kde vrcholy zasahují nad hranici lesa, do alpského pásma.

Ochrana přírody v klasickém pojetí je uskutečňována zejména nevládními organizacemi (NGO) staršího data založení. Mezi největší z nich patří např. National Audubon Society a Trustees and Reservations, s jejichž členy jsme také diskutovali a navštívili jsme jejich zařízení. Režim ochrany v nich je závislý na poslání a zaměření NGO. I tyto organizace samozřejmě popularizují ochranu

ERRATA

k článku Tomáše Grima "Ornitologické zážitky z poloostrova Kola a Skandínavie" v časopise Ptáci kolem nás č. 3/1996

V tomto článku si zařadil tiskařský šotek hned na několika místech. Na straně 14 má být správně vědecký název ořešníka kropenatého *Nucifraga caryocatactes*. Na straně 15 má být správně vědecký název rybáka dlouhocasého *Sterna paradisaea*. Na straně 16 má být správně vědecký název kalouse pustovky *Asio flammeus*. Na straně 17 má být správně vědecký název skřivana ouškatého *Eremophila alpestris*. Na straně 18 má být správně vědecký název jespáka šedého *Calidris temminckii*. Poslední věta celého článku na straně 19 má znít následovně: Návštěvu těch nejsevernějších míst Evropy bych pak doporučil každému, kdo touží po jiné než jižní exotice.

Redakce PKN se tímto omlouvá autorovi i čtenářům za tiskové chyby, které se v článku jejím nedopatřením objevily.